

Média a válka v Kosovu

Souběžně s bombardováním vojenských cílů v bývalé Jugoslávii probíhala ještě jedna válka – válka médií o veřejné mínění. Zabývá se jí – a zároveň i prací a posláním vojenského mluvčího – referát tiskového tajemníka britského ministerského předsedy pana Alastara Campbella, který pronesl v loňském roce v královském ústavu obranných studií (Royal United Service Institute for Defence Studies – RUSI) v Londýně. Jeho příspěvek byl uveřejněn v RUSI Journal 8/1999. Zkráceno, upraveno.

* * *

Jako žurnalista jsem se v Kosovu setkal s mladou ženou, právničkou. Se svým manželem utekla z vesnice, když začala etnická čistka. Když se po nějaké době vrátili, našli vesnici opuštěnou, mrtvou. Jejich dům byl vykradený, ale obyvatelný. Další týden se v něm skrývali. Ptala se mne, co dělám. Odpověděl jsem, že jsem mluvčím Tonyho Blaira. Vzpomněla si na jeho návštěvu v uprchlickém táboře, kterou viděla v televizi, na jeho projev v rumunském parlamentu, kde sliboval dlouhodobou pomoc, kde říkal, že Británie nikdy nesmí být zprávami o uprchlících unavena.

Zeptala se mne, zda znám Jamie Shea. Odpověděl jsem, že ano, že s ním úzce spolupracuji. „Každý den,“ řekla, „jsem čekala až do tří hodin, až se Jamie Shea objevil v televizi, kde mluvil o tom, že NATO přijde a osvobodí nás, že naši přátelé a jejich rodiny se vrátí domů. Jamie Shea, byl naší každodenní dávkou optimismu.“ Bylo to krásné a pro mne, který byl vyčerpaný neustálým cestováním mezi Brusel a Monsem, který byl probouzen uprostřed noci zprávami o bombardování velvyslanectví, který byl unaven bojem s médii, uváděním informací o NATO a uprchlících na správnou míru, to byla chvíle, kdy jsem cítil, že to, co děláme, má smysl.

Je zřejmě pravidlem, že lidé, kteří pracují s veřejnými sdělovacími prostředky, se dostávají do značného tlaku. Někteří z nás jsou na to již zvyklí a jsou proti tomu i imunní. Jamie je velmi slušný a příjemný člověk, a proto byl velice překvapen posměchem a kritikou hromadných sdělovacích prostředků. Ale i kdyby neudělal nic jiného, než že se stal každodenní dávkou optimismu lidí, kteří byli vystaveni tomu nejhoršímu barbarství od konce druhé světové války, přece jen udělal víc než jeho pošklebující se kritikové.

■ Moderní média mění způsob vedení války

Až budou prováděny analýzy války v Kosovu, budou se muset zabývat i tím, jak moderní média změnila podmínky moderního konfliktu.

Ani NATO, ani vlády členských států, nezapracovaly do svých koncepcí a plánů nutnost určitého druhu mediálních operací, i když naše ministerstvo obrany pro to udělalo víc než většina příslušných organizací. V NATO si mysleli, že to zařídí vlády států Aliance, vlády zase předpokládaly, že pro takové situace má NATO vlastní mediální prostředky a vybavení.

Když jsem viděl, jaká je tisková služba NATO, byl jsem překvapen, že je Jamie stále ještě na živu. Sám si psal zprávy, organizoval interview, zúčastňoval se klíčových zasedání, vyřizoval všechny dotazy, důležité i nedůležité, se kterými se na něho obrátili.

■ Žádné obrazy, žádné zprávy

To byl další faktor, který nahrával Miloševićovi. Jestliže bomba minula cíl, srbská strana shromáždila vybrané žurnalisty, vzala je na místo zásahu a senzace se rozběhla. Obrazové zpravodajství. První místo v titulcích. Těžké otázky pro Jamie Shea, Jamie Rubina, Joe Lockharda a mne.

A my jsme měli pouze omluvu: „Byly to nehody. Litujeme jich. Porovnejte s masakry, které prováděli Srbové, s politikou znásilňování a vražd.“ Jen slova, žádné obrázky – žádné zprávy. Znásilňování a vraždy byla fakta, ale někdy se zdálo, že pokud reportér nebyl jejich očitým svědkem, nebylo to nic víc, než jakési tvrzení NATO. Věrohodnost příběhu, svědci, kteří nebyli reportéry, závažnost svědectví, to nestačilo. Obvinění, založená na svědectví uprchlíků a dalších, byla vyvrácena srbským informačním střediskem, které poskytovalo informace přepracovaným redaktorům večerních zpráv.

To je další velká změna: fakta již nemluví sama za sebe. Co je zajímavým „faktem“ ráno, odpoledne analyzováno v televizi, je něčím úplně jiným ve večerním přehledu zpráv a zítřejších novinách, které jsou již unaveny „fakty“, které již byly tolikrát komentovány. A pokud média používají fakta, aby podpořila své vývody, a nenechají je, aby mluvila sama za sebe, potom musíme dělat totéž. Média nejsou ráda, že to děláme, jako kdyby fakta byla bezpečná jen v jejich rukou a oni jediní měli právo na kritiku.

Na to, co jsme říkali my, bylo útočeno coby „propagandu NATO“, zatímco jednodenní výlet, organizovaný Srby, na „místa zločinů NATO“, byl posuzován jako pravdivé odhalení neúspěšné letecké kampaně. Některé televizní stanice neměly rády přímé televizní přenosy a další prezentační inovace. Dívaly se na ně jako na propagandu. Ale my jsme věděli, že musíme udržet pozornost. Bylo životně důležité, abychom získali zájem veřejnosti o náš pohled.

■ Co jsme se naučili

Jsou-li média poctivá, také se budou z konfliktu učit, jako my a vlády států Aliance. Nevěřím, že hromadné sdělovací prostředky správně pochopily vojenský význam srbské propagandy či způsoby, kterých používal Milošević, aby prodlužoval konflikt, rozdmýchávání etnické nenávisti a nenávist vůči NATO, založenou na systematických lžích o tom, co NATO dělá.

Varování, že jsou zprávy vysílány pod srbskou kontrolou, byla občas tak slabá, že skoro neměla smysl a vím, že televizní pracovníci doma spekulovali o tom, že je to asi vzhledem k srbskému tlaku. Byl také rozdíl mezi americkým tiskem, založeným na faktech, a osobním zpravodajstvím britských novin. I to měnilo obraz, který vytvářejí média o konfliktu.

Byl jsem překvapen jak málo novinářů přijelo do Kosova, či se alespoň o to pokusilo. Ale nedostatek obrazového zpravodajství, srbské odpírání vstupu, by mělo spíše zvýšit než snížit zájem médií, aby zjistila, co se tam děje. Nikdo snad nepotřeboval obrázky 1,5 milionu lidí vyhnaných ze svých domovů, plánovitého znásilňování, vyhánění a mučení?

Incidenty zahrnovaly desítky, dokonce stovky úmrtí. Velmi, velmi málo se o nich psalo. Žádné obrázky – žádné zprávy. Ale zbloudilá puma, která udělal díru do země, oběhla celý svět, protože Srbové si s sebou vzali kamery.

■ Vyhýbání se otázkám

Dalo by se diskutovat o tom – a vím, že podobná diskuse proběhla na BBC – zda by se média měla chovat ke všem stejně, zda by se stejným způsobem měla chovat k představitelům a mluvčím demokratických vlád i diktátorských režimů. Když jsem poslouchal interview s George Robertsonem a Robine Cookem, měl jsem pocit, že to snad musí být nějací váleční zločinci? Reportéři se vyhýbali otázce věrohodnosti informací poskytovaných NATO a Srby, jednali tak, jako kdyby pravda byla někde uprostřed. Ale tak tomu není. Výsledkem podobného přístupu je, že bylo položeno morální rovnítko mezi etnickou čistkou a zbloudilou bombu, která náhodně zabila civilisty.

■ Zkreslený odraz reality

Co se týče zásahů, není sporu o tom, že nerovnováha zpravodajství ani vzdáleně neodráží skutečnou realitu. Všichni si dobře pamatujeme zprávy o velvyslanectvích, konvojích a nemocnicích. Ale ani já sám nedokážu spočítat, kolik bylo úspěšných zásahů, které vysoce převyšovaly nehody a chyby.

Poslední reportáže z Kosova o důvodech leteckého zásahu a jeho účinnosti – s obrazovým zpravodajstvím – ukazují, že Kosovo nebyl omyl. Byly zde válečné zločiny a hrůzy. Podcenili jsme rozsah barbarství. Určitě jsme nepřeháněli. Mapa zločinů, kterou jsem měl ve Společnosti novinářů, byla skutečná, ne jak ji označil jeden žurnalista, jako „poslední zoufalý pokus vzít Srbům propagační iniciativu“.

Moderní komunikace je o tom, jak dostaneme své zprávy k lidem, ne jenom k žurnalistům. Znamená to komunikovat spíše *skrz* média než *přes* média. Mnoho komentátorů bylo proti tomu, co jsme dělali, a shledávalo chybným každý náš krok. A veřejnost bohužel vidí konflikt prostřednictvím jejich analýz. Jen si představte, kdybychom nezahájili letecké akce, co by si veřejnost myslela teď, když byly odhaleny hrůzy, které se odehrávaly v Kosovu. Měla by média žaludek pro mnohem nebezpečnější a strašnější vojenskou kampaň, která by zůstala jediným prostředkem k odvrácení etnického čištění, a která by na nás byla zcela jistě žádána?

Jestliže je veřejné mínění rozděleno, existuje riziko, že to může mít přímý vliv na rozhodnutí, kterým realizujeme své cíle. V úvodu zmiňovaná právnicka mi řekla, že největší strach měla, když vznikl rozruch kvůli nehodě s konvojem, kdy si lidé v Kosovu mysleli, že by NATO mohlo ztratit odvahu dál bombardovat.

■ Boj o udržení podpory veřejnosti

Že NATO vojensky zvítězí, o tom nikdo nepochyboval. Jediný boj, který jsme mohli prohrát, byl boj o srdce a mysl lidí. V důsledku toho NATO mohlo zastavit bombardování a prohrát válku. Co jsme tedy museli udělat bylo udržet podporu veřejnosti, jednotu Aliance, ukázat Miloševičovi, že jsme jednotni.

Naším nepřítelem, jako mluvčích, byla Miloševičova propagandistická mašinerie, ale soudcem a porotou byly západní sdělovací prostředky. Jejich rozhodování, které záběry vysílat, jak často, mělo značný vliv. A rozhodně to nebylo vyvážené zpravodajství, když

se v úvodu zpráv vysílaly záběry „omytlů“ NATO. Naší úlohou za této situace bylo poskytovat vysvětlující komentáře, fotografie a argumenty.

Média v podstatě nikdy nepochopila, že pro Srby byla tou hlavní frontou informační válka. To na média kladlo zvláštní odpovědnost, kterou dříve neměla. Po Iráku a Kosovu musí hromadné sdělovací prostředky dbát také na to, aby jejich způsob zpravodajství nemohly využívat diktátorské režimy ve svůj prospěch.

* * *

Mluví NATO Jamie Shea byl veřejností chápán jako skutečná osoba, mluvící ke skutečným lidem. Věřili mu. Proto byla jeho vystoupení tak účinná, ačkoli se ho někteří publicisté snažili líčit jako londýnského prostáčka (Cockney boy), který měl hájit neobhajitelné. Pracoval, když nevyšlo několik náletů, když se diplomaté snažili uzavřít kompromis na základě pěti podmínek, když se Řecko a Itálie chtěly odtrhnout a něco podobného se chystalo i v Německu, když se rozpadalo spojení USA a Británie, když Milošević upevňoval svoji moc.

Ale pro veřejnost to byl člověk, který lidem poskytoval informace a ujišťoval je, že děláme správnou věc. A uprchlíkům, kteří jej poslouchali, dával naději.

Myslím, že jsme válku médií v tomto konfliktu vyhráli. Mnoho jsme se naučili a ještě naučíme. A bezpochyby, doufám, že se mnoho naučí a pochopí i naše média.

Síla NATO vždy vycházela z jednotlivých členských států. Rozhodovací proces Aliance založený na mechanismu konzultací s cílem dosažení konsenzu je úctyhodný. V rámci těchto členských států hrály tradičně významnou roli při zajišťování strategické rovnováhy v Evropě vojenské síly. Washingtonský summit však nyní Alianci vrhl do nové éry. Nové iniciativy poskytují členským státům svěží impuls, nepochybně zaujmou ještě větší řadu partnerů a národů, a snad přesvědčí bývalé protivníky o vzájemných výhodách, jež lze vytěžit ze společných misí a projektů spolupráce.

*admirál Guido Venturoni,
předseda Vojenského výboru NATO
NATO review, české vydání, podzim 1999*